

Justyna Nowotniak
adiunkt w Katedrze Pedagogiki Ogólnej
Uniwersytet Szczeciński

Możliwości wykorzystania etnografii fotograficznej w badaniach ewaluacyjnych

Referat powstał w oparciu o moje kilkunastoletnie doświadczenie w badaniach z wykorzystaniem etnografii fotograficznej i konstruowaniem raportów z wyników tychże badań, dla różnych instytucji edukacyjnych. Chciałbym w nim pokazać potencjał analizy wizualnej dla ewaluacji wewnętrznej (autoewaluacji).

Ewaluacja wewnętrzna jest zbieraniem informacji o szkolnej codzienności, którą zwykliśmy w oficjalnych sprawozdaniach i publikacjach naukowych, nazywać procesem nauczania i wychowania. Powodzenia tego przedsięwzięcia jest więc niezwykle istotne, ale poziom trudności znaczny, gdyż zmiany polityczne i społeczne obejmujące oświatę promują nowe wartości i wskazują sposoby ich realizacji nieznane lub nie przyjmowane dotąd na tak dużą skalę.

Polscy nauczyciele doświadczyli tej jakościowej zmiany z dniem wejścia w życie Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w październiku 2009 roku, w którym przedstawiono kluczowe decyzje związane z wprowadzaniem nowego modelu nadzoru pedagogicznego. W nowym systemie zaakcentowano znaczenie systemu ewaluacji oświaty (SEO), na który złożyły się ewaluacja zewnętrzna i wewnętrzna nazwana też autoewaluacją pracy szkół.

Etap planowania i stanowienia celów kształcenia, z początkiem każdego roku szkolnego, wiąże się z rozwiązywaniem dylematów, dotyczących wyznaczania priorytetów na miarę potrzeb danej szkoły, zgodnych z kierunkiem reformy, założeniami programowymi określającymi podstawowe cele i zadania do realizacji. Autoewaluacja oferuje tę możliwość każdemu gronu pedagogicznemu, łącząc zbiorowy interes z prawem do samostanowienia i określania własnych hierarchii wartości. Jest wieloaspektowym procesem, który daje szansę

PROGRAM WZMOCNIENIA EFEKTYWNOŚCI SYSTEMU NADZORU PEDAGOGICZNEGO I OCENY JAKOŚCI PRACY SZKOŁY ETAP III

Projekt realizowany przez Ośrodek Rozwoju Edukacji w partnerstwie z Uniwersytetem Jagiellońskim i Erą Ewaluacji Sp. z o.o. w ramach III Priorytetu Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Działanie 3.1 współfinansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego

na autentyczną aktywność na rzecz interesu ucznia i nauczyciela, jednocześnie profesjonalizującym działania kadry pedagogicznej. Jej potencjał tkwi w założeniu, że przy niewymuszonym zaangażowaniu podmiotów biorących w niej udział, staje się procesem indywidualnego i organizacyjnego uczenia się, w naturalny sposób budującym społeczne interakcje w szkole. Doświadczyli tego pedagodzy, którym udało się wznieść się ponad przeświadczenie, że nowy pomysł to jedynie kamuflaż dla kolejnego sposobu oceny i „rozliczania ich” z efektów pracy zawodowej.

Pytanie „o szkolną codzienność”, pozornie jedno z łatwiejszych - bo jest to przecież tylko zwykła codzienność - w efekcie okazuje się najtrudniejsze. Dlaczego? Bo racjonalna analiza tego jak się zachowujemy, jak uczymy, w jaki sposób komunikujemy się ze sobą i w końcu jakie odczuwamy problemy, jest pytaniem o nas samych, a te odpowiedzi bywają najbardziej skomplikowane. Okazuje się też, że bywa zadaniem, które odsuwamy od siebie wraz z zagrożeniami, które mogą przynieść. Taki tok myślenia kierowany jest zasadą: tak wiele rzeczy może wymagać zmiany w naszym życiu, że bezpieczniej jest odroczyć w czasie rozpoczęcie procesu wartościowania i działania. **Uwikłani w przyzwyczajenia, widzimy, ale przestajemy dostrzegać- fotografia zmienia ten stan rzeczy. Zaczynamy dostrzegać zjawiska, które warto poddać w konkretnej placówce ewaluacji wewnętrznej. Rola badań ewaluacyjnych z użyciem fotografii na etapie określania ich przedmiotu, wydaje się niezmiernie istotna.**

W tym kontekście bardzo istotne staje się ustawiczne „dogłądanie” szkolnej codzienności w sposób, który nie naruszałby charakteru życia szkoły, dającego poczucie zwykłości i utartego porządku. Badanie życia szkoły jako rzeczywistości w wymiarze codziennym jest zadaniem poznawczym, wymagającym rzetelnego opisu, pozbawionego tendencji do szybkiego podsumowywania zaobserwowanych faktów i ich oceny. Używając metafory – opis **powinien być fotografią stanu rzeczy**. Wybór obiektu i sposób ukazania rzeczywistości staje się wizytówką autora/ucznia jego sposobu widzenia. Celem badań takich jak ewaluacja nie może być matematyczny obiektywizm. Bezczenny jest kontekst kulturowy szkoły, poczynając od regionu, w którym funkcjonuje po symbole, język, którym się posługują uczniowie i nauczyciele, idee i wartości, które są im bliskie, ale także sprawy, które ich irytują, niezaspokojone oczekiwania, etc. **Odrębność każdej z placówek winna**

modelować kształt narzędzi poznawczych i przedmiot autoewaluacji.

Bardzo chętnie posługujemy się badaniem z pomocą kwestionariusza ankiety, uwodzeni łatwością jej konstruowania, szybkością przeprowadzenia badań i ilością zdobytych informacjami, nie zauważamy, że zbyt często otrzymujemy informacje, których się spodziewaliśmy bo pytaliśmy o to, co sami jesteśmy w stanie zauważyć. Umiejętność stawiania pytań o to co nas może zaskoczyć jest poprzeczką, którą z punktu widzenia tajników metodologii badań społecznych, trzeba umieć wysoko, acz starannie osadzić w realiach eksplorowanego tematu.

JAK PRZEPROWADZIĆ FOTOEWALUACJĘ?

Prawdziwym wyzwaniem jest umiejętność budowania wiedzy na własny temat. Czasami wystarczy **spojrzeć cudzymi oczyma**, by zacząć od kosmetycznych zmian często dających zaskakujące efekty. Wykorzystam przykład zrealizowanego projektu dotyczącego sposobu spędzania przerw przez uczniów szkół podstawowych i gimnazjów. Dane zebrane zostały z pomocą eseju fotograficznego wykonanego przez dzieci i młodzież. **Realizacją tak pomyślanej ewaluacji powinien przy współpracy z nauczycielami zająć się krytyczny przyjaciel szkoły, zwłaszcza na etapie wywiadów ma to duże znaczenie.** W badaniach takich jak to występuje znaczne ryzyko utożsamiania się badacza z badaną zbiorowością, nauczyciel jest w stałym, bezpośrednim kontakcie z badanymi. Dlatego musi przykładać szczególną uwagę do tego, aby jego obserwacje i wnioski były obiektywne. Istnieje też duże ryzyko, że zdjęcia wykonane „pod opieką” nauczyciela pracującego w szkole stracą na obiektywizmie. Dobrą praktyką w realizacji tego zadania jest prośenie o pomoc pedagoga szkolnego czy nauczyciela z innej placówki. Jest to też doskonała okazja do współpracy między szkołami, budowana na dzieleniu się doświadczeniem zebrany podczas własnych ewaluacji wewnętrznych.

Procedura autoewaluacji bazująca na wykorzystaniu fotografii obejmuje następujące etapy:

1. Podział wybranej grupy uczniów na podgrupy złożone maksymalnie z pięciu osób – bezwzględnie respektowana była zasada dobrowolności udziału uczniów.
2. Dyskusja w grupach, w toku której uczniowie dzielili się pomysłami na temat obiektów wybranych do fotografowania (dokładny temat brzmiał: „Przerwy w mojej szkole”).

PROGRAM WZMOCNIENIA EFEKTYWNOŚCI SYSTEMU NADZORU PEDAGOGICZNEGO I OCENY JAKOŚCI PRACY SZKOŁY ETAP III

Projekt realizowany przez Ośrodek Rozwoju Edukacji w partnerstwie z Uniwersytetem Jagiellońskim i Erą Ewaluacji Sp. z o.o. w ramach III Priorytetu Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Działanie 3.1 współfinansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego

3. Wykonanie zdjęć – czas wykonania nie przekroczył siedmiu dni. Wykroczenie poza tę ramę czasową powodowało wystudzenie entuzjazmu i zapału ucznia do pracy.
4. Uczniowie wszystkim wykonanym zdjęciom nadali tytuł. Po wstępnej selekcji autorzy wybranych fotografii, w trakcie wywiadu (wywiad z interpretacją fotogramów), opatrzyli je tytułami
5. Pierwszy kontakt nauczycieli ze zdjęciami - dyskusja nauczycieli pierwsze wrażenia (spory?! - okazuje się, że widzimy różne rzeczy, oglądając te same zdjęcia).
6. Wstępna selekcja zebranego materiału (na podstawie treści fotogramów i tytułów nadanych przez młodzież).
7. Autorzy wybranych fotografii proszeni są o wywiad na temat zdjęcia, (wywiad z interpretacją fotogramów lub fotoesej), **(poważnych uchybieniem metodologicznym byłaby samodzielna interpretacja zdjęć przez pedagogów).**
8. Praca nauczycieli nad materiałem zdjęciowym i transkrypcjami wywiadów (okazja do podniesienia umiejętności metodologicznych z zakresu kodowania jakościowych danych empirycznych).

EFEKT : OKREŚLENIE PRZEDMIOTU I CELU EWALUACJI WEWNĘTRZNEJ W KONKRETNEJ SZKOLE

W tym momencie rozpoczyna się planowanie autoewaluacji, z zachowaniem wszystkich jego etapów.

JAK UNIKNĄĆ BŁĘDÓW W WYBORZE TEMATÓW EWALUACJI CZYLI JAK ZAUWAŻYĆ TO, CZEGO NIE DOSTRZEGAMY NA CO DZIEŃ?

Można by przekornie odpowiedzieć...wystarczy popatrzeć.

To tylko dwa zdjęcia wykonane przez uczniów na temat ich funkcjonowania na przerwie:

Fotografia 1. ULUBIONE ZAKAMARKI (TYTUŁ NADANY PRZEZ UCZNIĄ)



GO I OCENY JAKOŚCI PRACY SZKOŁY ETAP III
Jagiellońskim i Ewą Ewaluacji Sp. z o.o. w ramach

III Priorytetu Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Działanie 3.1 współfinansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego

Fotografia 2. GDZIE SĄ ŁAWKI ((TYTUŁ NADANY PRZEZ UCZNIĄ)



Komentarze uczniów do zdjęć:

*W mojej szkole nie można wychodzić na dwór na krótkich przerwach. Te zwykle spędzam siedząc na korytarzu i gadając ze znajomymi, lub z przyjaciółką **łażąc bez celu** po całej szkole. Długo na dworze, siedzę pod ścianą – **nie starcza ławek**.*

***Siedzę często sam** przed klasą lub na schodach. Na dwór nie można wyjść, bo zamykają na klucz.*

***Walczyliśmy o to by na przerwach można było wyjść** na powietrze.*

*Na przerwach **nie ma co robić to odpisuję zadania**.*

POŻYTKI PŁYNĄCE Z WYKORZYSTANIA FOTOGRAFII W EWALUACJI WEWNĘTRZNEJ

1. Przedmiot dociekań ewaluacyjnych. Nie pojawia się zagrożenie chybnego przedmiotu ewaluacji – nie wszystko, co się dzieje w szkole, warto jej poddawać, ale zawsze znajdą się rzeczy wymagające usprawnienia. Realnym uchybieniem staje się analizowanie działań okazjonalnych, do których już nigdy się nie wróci, tracąc z pola widzenia problemy, które wydają się pozornie prozaiczne. Tego rodzaju badanie można potraktować jako

PROGRAM WZMOCNIENIA EFEKTYWNOŚCI SYSTEMU NADZORU PEDAGOGICZNEGO I OCENY JAKOŚCI PRACY SZKOŁY ETAP III
Projekt realizowany przez Ośrodek Rozwoju Edukacji w partnerstwie z Uniwersytetem Jagiellońskim i Erą Ewaluacji Sp. z o.o. w ramach
III Priorytetu Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Działanie 3.1 współfinansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego

poszukiwanie tematów do ewaluacji wewnętrznej. Tematy poruszane przez uczniów, które nieoczekiwanie dla nauczycieli „pojawiły się na fotografiach” dotyczyły poczucia osamotnienia, potrzeby prywatności, poczucia zmęczenia i nudy na przerwach.

Fotografie dodały wiele ważnych informacji na temat korzystania z przestrzeni szkoły (swoistej topografii szkolnej przestrzeni) i materialnych przedmiotów istotnych z punktu widzenia organizacji czasu na przerwach. Badanie wizualne odsłoniły „miejsca pobytu uczniów” poza terenem szkoły ulokowane nieopodal placówki - dzięki fotografiom powstał kartograficzny obraz miejsc odwiedzanych przez uczniów.

2. Zaangażowanie w proces badawczy. Dokonując analizy rzeczywistości zarejestrowanych na zdjęciach, nauczyciele mogli postawić się w sytuacji uczestnika wydarzeń. Znaleźli się bardzo blisko badanej sytuacji, zdecydowanie bliżej niż tylko analizując werbalne zachowania badanych czy zapisane charakterystyki sytuacji. Interesujące jest to, że tego rodzaju „obrazy” dostrzegali osobiście podczas dyżurów na przerwach, ale dopiero zdjęcia dzieci z komentarzem pozwoliły dostrzec problem z jego wszystkimi kontekstami.

3. Motywacja do analizy materiału empirycznego, owocująca wnioskami. W przypadku fotoewaluacji trudno popełnić błąd polegający na poprzestawaniu na zbieraniu danych i ich pospiesznym opracowywaniu – bez analizy i refleksji.

Istnieje zatem szansa, że unikniemy trywialnych wniosków niezachęcających do poważnego potraktowania wyników. Realnym problemem może okazać się ich nadmiar, gdyż fotografia to medium silnie działające na emocje. W moim odczuciu dane wizualne są pomocne w naturalnym procesie kształcenia umiejętności werbalizowania wniosków, gdyż uruchamiany jest jeden z kluczowych analitycznych procesów: proces porównywania.

4. Jakość raportów. Rzetelna dokumentacja ewaluacyjna wzbogacona o zdjęcia, nie powinna otrzymać etykiety: „nudna produkcja przez nikogo nieczytanych papierów” (opinia nauczyciela).

KSZTAŁCĄCE WALORY FOTOEWALUACJI

Fotografia jako narzędzie badawcze powoli odsłania swój potencjał przed ewaluatorami, początkowo pozwala skupiać się bardziej na szczegółowym i dokładnym

opisie dostrzeżonych faktów, z czasem umożliwia ich wyjaśnianie. Uzyskane dane otwierają perspektywę całościowego opisu, jeżeli uruchomiony zostanie największy z potencjałów autoewaluacji: potrzeba uczenia się. Czasami to co zostało przypadkowo odkryte wymyka się racjonalnej refleksji.

W tym miejscu znów pojawia się przestrzeń dla działania krytycznego przyjaciela szkoły, który będzie w stanie uświadomić pedagogom, że zdjęcia okazują się pomocne, w jednym z najważniejszych aspektów badań ewaluacyjnych: wizualne przedstawienia łączą szkolną codzienność z wyłanianymi stopniowo z analizy jakościowej praktyki edukacyjnej, kategoriami analitycznymi poddawany wartościowaniu, np. przemoc symboliczna w szkole. **Nauczyciele podsumowując ten etap pracy podkreślają, że „dokładnie widać”, co jest bezpośrednio oznaczane przy pomocy danej kategorii.** Związek konceptualizowania kategorii analitycznych przez nauczycieli z danymi empirycznymi, w tym przypadku wizualnymi, jest dla nich czytelny i zrozumiały.

Tego rodzaju zadania stawiane przed nauczycielami dają możliwość nauczania nie tylko technicznych aspektów zbierania danych empirycznych, lecz także czegoś co nazwać można wrażliwością metodologiczną, a zaraz później społeczną. Obie te wrażliwości są uzyskiwane przez wykonywanie i analizowanie obrazów/fotografii podczas pracy grupowej w zespole pedagogów i obie mają duże znaczenie dla jakości ewaluacji wewnętrznej prowadzonej w szkołach.

Zagrożenia związane z prowadzeniem ewaluacji wewnętrznej można niwelować, myśląc o autoewaluacji jako pracy polegającej również na analizie fotografii, która może stać się procesem uczenia się całej społeczności szkolnej. Fotografia to medium, które w naturalny sposób przyciąga nasze zainteresowanie, lubimy oglądać zdjęcia, czekamy na nie, interesuje nas opinia innych na temat obiektów zamieszczonych na fotogramach. Bez wahania mogę powiedzieć, że fotografia służy sprawie ewaluacji wewnętrznej, stwarza przestrzeń dla kreatywności jej uczestników, i co nie bez znaczenia, jej analiza sprawia wszystkim zaangażowanym w ten proces, wiele satysfakcji.



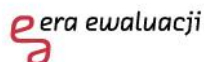
PROGRAM WZMOCNIENIA EFEKTYWNOŚCI SYSTEMU NADZORU PEDAGOGICZNEGO I OCENY JAKOŚCI PRACY SZKOŁY ETAP III

Projekt realizowany przez Ośrodek Rozwoju Edukacji w partnerstwie z Uniwersytetem Jagiellońskim i Erą Ewaluacji Sp. z o.o. w ramach

III Priorytetu Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Działanie 3.1 współfinansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego



KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI



MINISTERSTWO
EDUKACJI
NARODOWEJ



OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI



UNIwersytet
JAGIELLOŃSKI
W KRAKOWIE



UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY